

L'exploitations du sel à travers le temps, edité par Dan Monah, Gheorghe Dumitroaia, Olivier Weller et John Chapman, Centre International de Recherche de la Culture Cucuteni, Piatra-Neamț, Institut d'Archéologie Iasi, Piatra-Neamț, 2007, 328 p.

Sursele de sare, exploatate încă din preistorie au început să fie studiate din anul 1980, printr-o serie de programe de cercetare arheologică. O bună parte dintre acestea au fost efectuate de Muzeul de Istorie și Arheologie din Piatra Neamț prin intermediul Centrului Internațional de Cercetare a Culturii Cucuteni și de Institutul de Arheologie din Iași. Începând cu anul 2000 două echipe internaționale colaborează în acest domeniu: una franceză, condusă de Olivier Weller și una britanică, condusă de John Chapman.

O bună parte a rezultatelor acestor investigații au fost prezentate în cadrul colocviului *Arheologia Pre- și Protoistorică a sării* ce a avut loc în 21-24 octombrie 2004 la Piatra Neamț, organizat de Muzeul de Istorie și Arheologie din Piatra Neamț, Institutul de Arheologie din Iași, Fundația Cucuteni pentru mileniul III București, Fundația Cultural-Științifică Constantin Mătasă din Piatra Neamț. Lucrările cercetătorilor din România, Franța, Marea Britanie, Turcia, Bulgaria, Spania, Italia, Ungaria și Columbia ce au participat la această întâlnire au fost adunate în volumul intitulat *L'exploitations du sel à travers le temps*.

Cele 19 articole dezbat problema exploatării sării începând din preistorie și o abordează atât prin cercetări de teren, cât și prin analize globale, experimente, cercetări etnoarheologice și pluridisciplinare. O altă epocă bine reprezentată este aceea a antichității grecești și greco-romane.

În articolul *Recherches sur l'exploitation préhistorique du sel en Roumanie*, Dan Monah și Gh. Dumitroaia prezintă istoricul cercetărilor privind exploatarea sării în preistoria României. Pornind de la primele investigații întreprinse acum mai bine de jumătate de secol, când au fost prezentate primele depozite arheologice de lângă salinile de sare, sunt analizate rezultatele cercetărilor din micro-zona Poduri și micro-zona Lunca-Oglinzi din Moldova. Apoi, sunt înfățișate descoperiri de acest tip făcute în Transilvania și Maramureș. Se discută despre investigațiile etnoarheologice, reuniunile științifice internaționale unde au fost prezentate descoperirile din România și despre importanța colaborărilor cu echipele de cercetători din Anglia și Franța. Rezultate spectaculoase au fost obținute în Moldova, unde a

fost descoperită cea mai veche exploatare de sare din lume, documentată prin datele radiocarbon obținute pentru nivelurile Starcevo–Criș de la Lunca. Rezultatele acestui ansamblu de cercetări sunt importante pentru toți cercetătorii interesați de rolul jucat de sare în viața comunităților preistorice în general.

Un colectiv format din Dorin Nicola, Roxana Munteanu, Daniel Garvăn, Constantin Preoteasa și Gheorghe Dumitroaia prezintă concluziile săpăturilor din anul 2003 întreprinse în situl Soloca –Slatina mare aproape de fântâna cu apă sărată - *Soloca-Slatina Mare (Roumanie). Preuves archeologiques de l'exploitation du sel en préhistoire du du sel*. Pe baza observațiilor stratigrafice și a descoperirilor au semnalat utilizarea acestei surse în timpul culturii Cucuteni, Precucuteni și în evul mediu. Această așezare a fost prima sursă de sare din Moldova, a cărei exploatare a putut fi dovedită din preistorie. Prin săpăturile din 2003 s-a clarificat, în mare parte, stratigrafia acestei așezări și s-a ajuns la concluzia că utilizarea briquetajelor pentru recristalizarea sării, pornind de la saramură, a fost atestată cert numai pentru faza Cucuteni B. În așezare a fost descoperită o importantă cantitate de ceramică aparținând fazei Cucuteni C, atribuită păstorilor din stepă, ceea ce certifică existența unei legături între aceștia și zonele de exploatare a sării, cu atât mai mult cu cât, în așezările obișnuite, ceramica Cucuteni C este sporadică.

Cercetările de la Cucuieți Slatina Veche au fost efectuate în anii 2003 și 2004 de către un colectiv format din Roxana Munteanu, Daniel Garvăn, Dorin Nicola, Constantin Preoteasa și Gheorghe Dumitroaia - *Cucuieți – Slatina Veche. Prehistoric exploitation of a salt resource*. Articolul prezintă rezultatele acestei cercetări și materialele găsite. Pe baza lor au fost determinate perioadele în care sursa de sare de aici a fost intens folosită: neolitic, calcolitic, epoca bronzului și a fierului.

John Chapman și Dan Monah prezintă săpăturile întreprinse în anul 2003, *A seasonal Cucuteni occupation at Siliște – Prohozești*. Considerat ca o așezare sezonieră de exploatare a sării și de tratare a pieilor de animale, acest sit a fost datat într-o fază târzie Cucuteni, cu trei faze de construcție. Aici au fost găsite și fragmente Cucuteni C. Prezența lamelor confecționate din silex pre-balcanic arată că situl de la Prohozești a fost conectat la rețeaua de schimburi inter-regionale, care ar fi putut să includă și apa sărată sau sarea recristalizată.

În *Experiments with salt crystallization* George Bodi a descris un experiment efectuat în vara anului 2002, ce a avut ca scop obținerea prin diverse metode a cristalelor de sare pornind de la apa provenită dintr-o sursă sărată. Bazându-se pe

date etnografice, a încercat să obțină cristale de sare prin cristalizarea directă în foc și prin evaporare în oale executate special. Experimentul a avut un succes parțial.

Olivier Weller, Gh. Dumitroaia, Dan Monah și Laure Nuninger în cadrul unui proiect francez-român - *L'exploitation des sources salées de Moldavie: un exemple de ressource structurante du territoire depuis le néolithique*, bazat pe cercetarea pluridisciplinară, au studiat modul în care omul interacționează cu sursele de sare într-o anumită zonă geografică (cea subcarpatică). Pe lângă arheologi a reunit istorici, etnologi, geomatematicieni, geoarheologi, paleobotaniști, chimiști interesați de apa din sursele de sare. La început prezintă obiectivele și metodele, protocolul de analiză spațială și alegerea metodologiilor de operare față de datele variate. Cu ajutorul datărilor radiocarbon, a paleoanalizelor efectuate asupra împrejurimilor așezărilor și a unui Sistem de Informare Geografică, acest proiect și-a propus să sintetizeze ansamblul observațiilor preistorice, ecologice și antropologice și să elaboreze unul sau mai multe modele spațiale de structurare a teritoriilor preistorice în funcție de exploatarea surselor de sare. Argumentarea se bazează pe cercetările efectuate asupra sursei de sare din așezarea Lunca- *Poiana Slatinei*.

Deosebit de interesante sunt descoperirile efectuate în diverse zone ale Europei. Astfel, o cercetare de pionierat a fost făcută în regiunea celebrului munte de sare de la Cardona (Catalonia, Spania) prezentată de Olivier Weller, Alfons Figuls și Fidel Grandia în lucrarea *Première carrière de sel gemme européenne: Le Vall salina a Cardona (Catalogne, Espagne). Au néolithique moyen (4500-3500 B.C.). Technologie, minéralogie et pétrographie de l'outillage lithique*. În urma unei analize detaliate a uneltelor descoperite aici (morfologică, reconstituirea modului în care au fost folosite și cum s-au distrus) au reușit să reconstituie tehnicile de exploatare a sării din timpul neoliticului mijlociu (4500-3500 BC). Chiar dacă utilajul nu este specializat, repartiția sa spațială sugerează un lanț operațional divizat în spațiu, în cadrul căruia blocurile brute, extrase din cariera deschisă, au fost transportate în așezare, unde au fost apoi prelucrate. Acest obiectiv este cunoscut ca cea mai veche carieră de sare gemă din lume.

Cercetătorii Burçin Erdođu și Mihriban Özbașaran prezintă în articolul *White, pure, immaculate and incorruptible: salt in prehistoric central Anatolia*, un raport al rezultatelor preliminariei în cadrul proiectului început în 2003, ce a vizat lacul sărat din regiunea Tüz Gölü, din centrul Anatoliei. Pe baza cercetărilor de arhivă, etnoarheologice și a analizelor de laborator, au urmărit să definească impactul social și cultural al exploatării sării asupra populațiilor ce au trăit în această regiune. Lacul

(85x60 km), se evaporă vara și formează o crustă de sare, groasă de 5-30 cm. Cercetările etnografice de scurtă durată demonstrează un singur mecanism tradițional de exploatare a sării. Spargerea crustei de sare cu utilaje de fier și transformarea în pulbere cu ajutorul pietrei de moară. Sarea a fost întrebuințată în industria pielăriei și pentru conservarea alimentelor. Ceramica descoperită în zona lacului sărat prezintă în compoziție sare cu argilă. Cercetarea întreprinsă în partea de sud a lacului a găsit câteva urme, legate probabil de exploatarea sării.

Pentru a urmări sursele de sare din preistoria Bulgariei - *Salt research in Bulgaria* - cercetările întreprinse de Bisserka Gaydarska și John Chapman iau în considerare estuarele râurilor de la Marea Neagră, sursele de sare cunoscute din estul țării și toponimul *Slatino*. Investigațiile referitoare la eventualele exploatări ale sării în Bulgaria preistorică sunt abia la început, dar autorii consideră că rezultatele sunt promițătoare. Descoperirile de la Provadia-Solnitsata par să confirme această afirmație.

În articolul *Salt and the Trieste Karst (N-E Italy) in prehistory: some considerations*, Emanuela Montagnari Kolelj lansează o ipoteză interesantă prin care leagă folosirea grotelor din carstul de la Trieste de transhumanța pastorilor valahi din zonă. Consideră că acest fenomen este legat de exploatarea sării în zona Marii Adriatice, bazându-se și pe o serie de date ce par să ateste o transhumanță preistorică.

Pentru epoca bronzului, Anthoy Harding întreprinde o cercetare amănunțită asupra acestei probleme - *Salt in late bronze Age Europe* - și ajunge la concluzia că există puține dovezi referitoare la exploatarea sării pentru această epocă. O dată cu prima epocă a fierului situația se schimbă. Avem de-a face cu o adevărată „explozie” a exploatării și circulației sării, cu importante efecte economice, care se vor reflecta și în organizarea socială în Europa.

Magda Mircea și Marius Alexianu, în articolul *A re-evaluation of salt resources for the Cucuteni-Tripolye area*, propun o reevaluare a resurselor de sare utilizate de comunitățile Cucuteni-Tripolye și de păstorii din stepele de la nordul Mării Negre. Carpații Orientali au constituit principala sursă de aprovizionare pentru locuitorii Cucuteni – Tripolye cât și pentru triburile neolitice și calcolitice ce au locuit pe coasta de nord a Mării Negre. Pe baza probelor de natură hidrogeologică, istorică, etnologică și climatică s-a dovedit în această zonă existența sării cristalizate natural, exploatarea pe scară largă și comerțul cu sarea provenită din depozitele din lacuri. În faza de înflorire a acestor culturi sarea a provenit din două zone: lacurile și estuarele sărate

de pe litoral (considerată a fi cea mai importantă) și sursele de sare din Moldova subcarpatică.

Alte articole sunt consacrate exploatării sării în antichitate.

Cristina Carusi face o prezentare a comerțului cu sare în lumea grecească între secolele VI î.e.n. și II e.n., se interesează de sursele de sare, abordează problema recipientelor utilizate în transportul sării, încearcă să stabilească câteva paralele cu Orientul Apropiat. Precizează că sursele grecești atribuie sării o valoare economică limitată, deosebind două tipuri de sare: una utilizată pe plan local și una cu o circulație mai largă.

Pornind de la textele autorilor greci și latini în *Éléments pour une géographie du sel dans l'antiquité*, Bernard Moinier localizează și verifică sursele de sare aflate pe țărmurile Mării Mediterane. Analizează formarea și urmărește extinderea acestei piețe pe măsură ce sarea este utilizată tot mai frecvent în viața de zi cu zi. Ea este un produs bine vândut, larg răspândit și netaxat.

Textele autorilor greci și latini stau la baza articolului *La halothérapie – textes antiques et pratiques actuelles dans la Roumanie Orientale*. Roxana-Gabriela Curcă compară practicile haloterapeutice actuale, descoperite cu ocazia cercetărilor etnografice, și le compară cu prezentările asupra acestui subiect făcute de autorii antici, greci și latini. Coroborarea informațiilor antice și etnografice a permis o discuție referitoare la multiplele utilizări ale sării în medicina naturistă.

Prezentarea făcută de Catalina Restrepo Martinez, *Les salines continentales d'Antioquia – Colombie* analizează exploatarea sării în această regiune, pe baza unui inventar compus din 89 de saline (21 au fost studiate și din punct de vedere chimic, 9 au dispărut din diverse motive). Multe se află într-o stare avansată de degradare. A fost creată o bază de date pentru evaluarea patrimoniului geologic și minier în vederea conservării și face propunerea ca două saline să fie restaurate și conservate.

De la începutul anilor 1990 o echipă formată din Marius Alexianu, Gheorghe Dumitroaia și Dan Monah au întreprins o serie de investigații etnoarheologice în regiunile cu sare subcarpatice din Moldova, cu intenția de a utiliza observațiile etnoarheologice pentru a descifra anumite descoperiri arheologice preistorice. Pentru aceasta au identificat și au localizat pe hartă sursele de sare și au efectuat săpături sistematice. Rezultatele acestei investigații au fost publicate în limba română în anul 1992 și în acest volum *The exploitation of the salt-water sources in Moldavia: an ethno-archaeological approach*.

Aceste cercetări au fost continuate în anul 2004, în cadrul unui proiect interdisciplinar franco-român – *Recherches ethnoarchéologiques sur le sel: Les enquêtes de 2004 et les premiers résultats obtenus dans la zone de Poiana Slatinei à Lunca (départ. Neamț, Roumanie)*. Marius Alexianu și Olivier Weller au efectuat o serie de cercetări etnoarheologice în zonă. Aceste noi cercetări, fondate pe o metodă riguroasă, pe baza chestionarelor deschise, au putut să ofere noi direcții de cercetare și să lărgescă ipotezele arheologice asupra exploatării și utilizării vechilor surse de sare.

Volumul se încheie cu un studiu lingvistic semnat de Adrian Poruciuc - *Romanian Huscă („Salt obtained by evaporation of salt water”) explained as an old germanism*. Autorul analizează etimologia cuvântului român huscă (sare umedă) și propune să se renunțe la etimologia tradițională care îl derivă din ucraineanul huska. Acesta trebuie inclus printre termenii care indică existența celor mai vechi contacte (pornind din sec. III-II av. Chr) dintre populația locală și intruși germani, suebo-bastarni.

Și din această sumară prezentare reiese consistența articolelor acestui volum, ce a adus noi date referitoare la exploatarea sării în Preistorie, precum și informații asupra proiectelor în curs din România, Bulgaria și Turcia. Trebuie să subliniem că investigațiile cu un caracter pluridisciplinar nu se limitează la simpla prezentare și analiză a vestigiilor arheologice, ele tind să aprofundeze fenomenele și să explice implicațiile exploatării sării asupra relațiilor sociale, economice și culturale ale comunităților implicate în acest fenomen.

Adriana Radu